

та капіталом, а тому для оперативного та ефективного прийняття рішень запропонували створити Особливу нараду мореплавних підприємств. Подання з цією пропозицією від 1 липня 1909 р. було схвалено профільним міністром. П. Рігером розроблено проект «Положення про наради мореплавних підприємств при відділі торгового мореплавства» [16, 10]. Звітуючи в жовтні 1912 р., Комітет 3^їздів судновласників «висловлював жаль» з приводу невирішеності цього клопотання [15, 3]. Для позитивного розв'язання питання судновласникам не вистачило фінансової ваги та авторитетності, на порядку денному уряду виявилися більш нагальні завдання.

Робота 3^їздів судновласників була досить ефективною, схвальне ставлення щодо рівня їх професіоналізму висловлювали урядовці, підприємці і, звичайно ж, самі члени Комітету 3^їздів. У його звіті за перший рік роботи зазначається: «Комітет лестить себе тому надією, що таке ставлення членів 3^їзду до загальної справи залишиться таким самим і надалі, а це дасть можливість продовжувати роботу з непохитною впевненістю в тому, що труди 3^їздів принесуть дійсну користь, усім нам близькій, справі вітчизняного торгового мореплавства» [16, 13]. 3^їзди судновласників Азовсько-Чорноморського району стали важливою з'єднувальною ланкою між підприємцями та владними структурами. Їх діяльність виявилася, з одного боку, механізмом економічного розвитку та регулювання, з іншого – черговим проявом самоорганізації підприємців у пореформену добу, перетворення їх на впливову суспільно-політичну силу.

1. Шаццлло К.Ф. Развитие Черноморского флота накануне Первой мировой войны (1907 – 1914 гг.) // Исторические записки. – Т. 75. – М., 1965.
2. Фомин П.И. Краткий очерк истории съездов горнопромышленников Юга России. – Х., 1908.
3. Гушка А.О. Представительные организации торгового промышленного класса в России // Зап. Император. рус. техн. о-ва. – 1912. – № 4.
4. Лурье Е.С. Организация и организации торгового промышленного интереса в России. – СПб., 1913.
5. Справочная книга для горнопромышленников юга России: в 2 ч. – Ч. 1. – Х., 1916.
6. Козлов Д.Ю. Российские планы войны на Черном море и «проблема проливов». 1907 – 1914 гг. // Вопросы истории. – 2007. – № 8.
7. Эфенди-заде Д.М. Русский морской торговый флот на рубеже XIX – XX вв. // Исторические записки. – Т. 105. – М., 1980.
8. Шляхов О.Б. Судновласники і моряки Азово-Чорноморського басейну в модернізаційних процесах кінця XIX – початку XX ст.: Автореф. дис. ... д-ра іст. наук. – Дніпропетровськ, 2004.
9. Шляхов О.Б. Судновласники Азово-Чорноморського басейну наприкінці XIX – на початку XX ст. // Укр. іст. журн. – 2006. – № 1.
10. История предпринимательства в Украине (1861 – 1917 гг.) / Сост. В. Ляшенко. – Донецк, 1998.
11. Труды XXXV съезда горнопромышленников Юга России (23 ноября – 9 декабря 1910 г.). – Т. 2. – Х., 1910.
12. Справочная книжка о собраниях, съездах, публичных лекциях и народных чтениях / Сост. В. Чарнолуцкий. – СПб., 1912.
13. Труды общего съезда судовладельцев в С.-Петербурге (27 февраля – 4 марта 1913 года). – СПб., 1913.
14. Труды I съезда судовладельцев Черноморско-Азовского района (10 – 20 августа 1909 г.). – Одесса, 1909.
15. Труды III съезда судовладельцев Черноморско-Азовского района (7 – 10 октября 1912 г.). – Одесса, 1912.
16. Труды II съезда судовладельцев Черноморско-Азовского района (27 сентября – 4 октября 1910 г.). – Одесса, 1910.
17. Державний архів Харківської області. – Ф. 45. – Оп. 1. – Спр. 3403.
18. Труды XXXVII съезда горнопромышленников юга России (25 ноября – 4 декабря 1912 г.). – Т. 1. – Х., 1913.

Shandra I.O. The Formation of the representative congress of the Black and Azov Seas' districts ship-owners in the beginning of the XX century. In the article are reviewed the conditions of the appearance and formation of the Black and Azov Seas's districts ship-owners structure, the major principles and directions of their work, their partnership with another manufacturers in the beginning of the XX century.

Key words: Congresses of ship-owners, congresses committee, representative organization, coasting trade.

О. В. Черемісін

ВИБОРИ ДО ХЕРСОНСЬКОГО МІСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ У 1913 Р.

У статті розглядаються питання організації та проведення виборів у Херсоні в 1913 р. Характеризуються позитивні та негативні сторони процесу, відношення виборців до власних кандидатів у гласні на конкретному прикладі. Зроблені висновки про проведення виборів на повсякденному рівні.

Ключові слова: Південна Україна, міське самоврядування, міські вибори.

Головним завданням сучасного українського державотворення є радикальна зміна системи державного управління, що потребує проведення широкомасштабних реформ, основна мета яких полягає у перетворенні існуючої адміністративної системи в один із визначальних чинників прискорення соціально-економічного розвитку регіонів. Українське суспільство, забезпечуючи ефективну організацію виконавчої влади на центральному та місцевому рівнях управління та формуючи сучасну систему місцевого самоврядування, не може не враховувати як новітній світовий досвід державотворення, так і історичний, що дає змогу вивчати та аналізувати процес становлення Української держави. Управлінські відносини минулих епох не зникають безслідно, вони продовжують функціонувати в нових суспільних відносинах як успадковані культура та технологія управління, свідомість людей, суб'єктивні права та обов'язки, законність, існуючий правовий порядок тощо.

Дореволюційна історіографія з проблеми міського самоврядування досить чисельна, незважаючи на те, що низка праць має публіцистичний характер, більшість із них містить широкий матеріал правових норм, основних положень «Жалуваної Грамоти» 1785 р., Міських Положень 1870 та 1892 рр. і практичної роботи органів самоврядування. У радянській історіографії в окремих роботах надавалася загальна характеристика роботи органів міського самоврядування без ґрунтовного аналізу використання різних форм міської власності окремих регіонів чи міст. Це зумовлювалося упередженим негативним ставленням до буржуазного самоврядування в цілому і до його господарської діяльності зокрема.

У зв'язку з відродженням національного суверенітету, розбудовою незалежної держави і проведенням широкого спектру реформ в Україні 1990-х рр. активізувалися наукові пошуки та переосмислення історичного потенціалу українського державотворення, у тому числі й багатого історичного досвіду місцевого (міського) самоврядування. Однак, не дивлячись на багатство та розмаїття досліджень на тематику діяльності міського самоврядування до сьогодні майже не розглядалися питання: організації та проведення виборів; передвиборчої агітації; відношення виборців до кандидатів у гласні та інші. Відтак, метою цього дослідження є спроба виявлення особливостей проведення виборів, позитивних та негативних сторін означеного процесу, відношення виборців до власних кандидатів у міські депутати на конкретному історичному прикладі. Цікавість до херсонських виборів 1913 р. викликана тим, що вони розтягнулися майже на рік і мали гучний резонанс не тільки в південноукраїнському регіоні, а і на загальнодержавному рівні.

На початку 1913 р. в Херсоні розпочалась кампанія з виборів до органів міського самоврядування. Попередній склад Миської Думи не зміг вразити населення позитивним відношенням до роботи, оскільки із всього складу місцевого уряду можна було нарахувати лише десяток гласних, які могли і хотіли працювати (і це при тому, що саме ці 10 осіб брали участь у діяльності 12 міських комісій). Серед негативних факторів у роботі попереднього складу Думи відмічались такі: діяльність без чітко сформованого плану дій; збільшення дефіциту міського бюджету за рахунок витрачання коштів із прибутків, яких не існує; гласні не раціонально вели господарство, а тому незадовільним був благоустрій; зокрема не завершено будівництво каналізаційної системи та не переобладнано базари [2, 3].

Відтак, виборам приділялась особлива увага, оскільки на новий склад Миської Думи покладалось багато сподівань. Необхідно було завершити благоустрій порту (для цього були потрібні 4 млн. руб.), переоблаштувати базари, площі та вулиці, завершити процес проведення каналізації та багато інших питань. В цілому міське населення покладало багато сподівань на плідну діяльність самоврядування і завершення багатьох важливих проектів для Херсона, а для чого потребувався компетентний склад Думи [3, 3].

Місту передбачали велике майбутнє із розвинутим господарством, а діячів для цього за минулі роки було мало. З моменту поширення Миського Положення 1870 р., до 1913 р. в Думі вдалось створити лише ядро працівників самоврядування, тому місцева інтелігенція бажала, за рахунок нових виборів, збільшити кількість працівників «муніципалів» і тому проводила необхідну агітацію. Хоча на передвиборчих зібраннях помітне було недобррозичливе ставлення міських мешканців до кандидатів у гласні з вищою та спеціальною освітою. Інтелігенції таке відношення взагалі було незрозумілим, оскільки для багатьох питань ведення міського самоврядування необхідні були спеціалісти, а більшість міщан їх просто не розуміла. Різними промовами міських жителів закликали уважніше ставитися до освічених людей, оскільки за ними було майбутнє міста, але більшість населення залишалось несприйнятливою до слів інтелігенції [4, 3].

Один з міських мешканців, який називав себе «Сторонній», не погоджувався з тим, що виникла нагальна необхідність обирати в Думу освічених людей, оскільки у попередньому складі інтелігенції було майже половина, а інша половина складалась із осіб вільних професій. Для вирішення питань, які потребували спеціального вивчення запрошувались інженери, медики та інші професори. І не дивлячись на те, що склад Думи був інтелігентним, саме вони і винні в тому, що міське господарство залишається у занедбаному стані, адже більше часу проводили за балачками, а не за реальними справами. Підсумовуючи свою доповідь, «Сторонній» прийшов до висновку, що найкращими гласними для Херсону будуть підприємці [6, 3].

Кандидати в гласні Миської Думи мали власну точку зору на задачі діяльності самоврядування на майбутній строк (1913 – 1917 рр.). Так, Г. Федоров вважав найголовнішими питання, пов'язані з міською земельною власністю, водопостачанням, відкриттям нових шкіл та електричним освітленням [5, 3]. З приводу каналізації він розходився у поглядах з іншим кандидатом – О. Бегуном і вважав, що, перед тим як завершити проведення каналізації, необхідно в першу чергу потурбуватися про загальну міську санітарію [2, 3].

Всі тогочасних кандидатів у гласні можна умовно поділити на три групи: прогресивні (брали участь у роботі попередніх скликань Миської Думи), праві (відомі власними громадськими справами) та «вибіркові» (не відомі міській громадськості, але такі, які заслуговували

на увагу). На жаль, херсонських виборців не задовольняла жодна група. Перші, тому що готові були піти на компроміси з будь-ким, заради задоволення власних потреб. Інші, оскільки на них не можна було сподіватися, а треті – не розробили власний план дій.

Херсонський житель А. Камаський радив усім на виборах дотримуватись принципу працездатності кандидатів у гласні. На його думку, найкраще було обрати до нового складу Думи «ядро старої» та доповнити їх новими працездатними гласними, які б дійсно працювали на користь міста [8, 3]. Інший міський житель – Г. Пачоський рекомендував виборцям підтримувати кандидатури Н. Соколова та родину Тропіних, оскільки вони є відомими меценатами та побудували за власний коштів лікарню, родину Вадонів оскільки вони великі землевласники та раціональні господарі, а отже, з користю будуть працювати заради міста [9, 3].

Нові вибори гласних Миської Думи були призначені на 15 січня 1913 р. (всього кандидатів у гласні нараховувалося 526), що стало або помилкою, або спеціально спланованим актом на користь зацікавлених осіб, оскільки, згідно Миського Положення 1892 р., річний бюджет міста мав бути сформований у листопаді та затверджений до 1 січня нового року, а херсонський бюджет не був своєчасно затверджений і це питання вирішили перенести на засідання 23 січня 1913 р. [10, 3]. Відтак, виникло цілком закономірне питання, який склад Миської Думи буде затверджувати бюджет: старий або вже новий? Як з'ясувалось, прав на затвердження бюджету не було ні у попереднього складу (до 23 січня він втрачав права), ні в майбутнього (оскільки новий склад ще не набрав правоздатності). В старому складі Миська Дума все ж таки зібралась 23 січня 1913 р. [16, 4], але річного бюджету затверджено не було. Він був затверджений лише на засіданні міського самоврядування 12 березня 1913 р. у сумі 933031 руб. 48 коп. [17, 4].

Можна припустити, що питання міського бюджету було одним із виявів виборчих технологій, відкриваючи можливість маніпулювання свідомістю виборців, щоб залишити при владі попередній склад гласних, оскільки вони були краще знайомі з господарством, а новий склад самоврядування міг заплутатися в бюджетних справах і наробити помилок.

15 січня 1913 р. о 10 ранку жителі Херсону прийшли до будинку Миських зборів для виборів. Список виборців складався із доволі відомих працівників земства та міста, підприємців та домовласників, меценатів та інтелігенції. Слід також відзначити, що до списку кандидатів у гласні Миської Думи увійшло багато молодих людей [11, 3]. І хоч проведення виборів ледве не було зіпсовано сваркою між прибічниками різних кандидатів («марченківцями» та «блажківцями») в першому турі було обрали 12 осіб [12, 3]. В іншій групі чимало кандидатів відмовились взяти участь у виборах і лише загальними проханнями вдалось вмовити 15 осіб. У третій групі погодились взяти участь лише 7 кандидатів [13, 3]. Під кінець виборів міський голова Н. Блажков відмовився виставляти свою кандидатуру у гласні нової Думи [14, 3] та пригломашив присутніх тим, що буде і надалі виконувати обов'язки міського голови, якщо склад Думи залишиться попереднім, а обиратись у мери з новим скликанням не ризикне [15, 3]. Таким чином, вибори почалися та завершилися скандалом. У провину всім ставилась принциповість сторін і неможливість знайти порозуміння. Результатом всього стала недовіра до майбутньої спільної роботи.

Після цього група міських мешканців утворила власну партію під назвою «Раціональне міське господарство», на чолі якої став доктор Вітвицький. Її метою стало проведення до Миської Думи осіб, на яких можна було покласти і які б могли створити дійсно раціональне міське господарство [18, 3]. Ця група херсонців подала

скарргу цивільному губернатору про некоректність проведення виборів і просила визнати їх недійсними, розглянувши відповідне питання на спеціальному засіданні губернського у земських і міських справ присутствія [19, 3]. Херсонська громадськість вважала проведення виборів неправомірними за таких причин: не були опубліковані списки кандидатів у «Херсонських губернських відомостях» за місяць до виборів (тобто, 15 грудня 1912 р.), а лише 17 грудня, що було порушенням чинного законодавства [20, 3]; на виборах були присутні зацікавлені особи, які вчинили скандал та силоміць нав'язували іншим певні кандидатури; у приміщенні міських зборів знаходились особи у нетверезому стані і під впливом алкогольних напоїв вчиняли тиск на волю виборців; відбувся підлог голосів (оскільки виборців було лише 218, а бюлетенів нарахували 222) [21, 3]. Щоправда, Херсон у 1913 р. був не єдиним містом, де мав місце скандал на виборах. Так, під час підрахунків голосів в Одесі було, наприклад, встановлено факт підміни 200 бюлетенів культурно-господарського блоку до самоврядування на чорносотенні. Бюлетені з іменами прогресивних кандидатів згодом знайшли в урнах Міської Управи [22, 3].

Результати засідання губернського у земських і міських справ присутствія не змусили себе довго чекати і вже на початку березня 1913 р. результати херсонських виборів до Міської Думи були скасовані [23, 3]. Після недовгих дебатів нові вибори були призначені на 26 квітня 1913 р., якщо ж повний склад Міської Думи знову не буде обраний, третій етап мав відбутися 30 квітня 1913 р. [24, 3]

Представники партії «Рациональне міське господарство» запропонували перед новими виборами поділити місто на декілька дільниць, щоб від кожного району були обрані власні представники в Міську Думу [25, 3]. Ця система могла спрацювати за умови масовості виборців, а цим Херсон похвалитися не міг. Якщо прийняти до уваги, що на херсонських виборах з 1870 до 1909 рр. взяла участь у середньому від 205 до 500 осіб (враховуючи, що кількість мешканців 1870 р. була близько 50 тис. (0,82 % виборців)), 1909 р. – 68 тис. (0,6 % виборців), а 1913 р. – 70 тис. (0,3 % виборців), виходить, що активність городян у виборах скоротилася на 0,52 % за 42 роки [1, 36-84; 7, 147-149]). Отже, ділити місто на окремі виборчі дільниці не мало сенсу. Тим більше перед новими виборами серед мешканців зовсім не помічалось морального піднесення. Цю обставину можна пояснити тим, що виборці не довіряли будь кому з кандидатів. Перед новими виборами ідеї різних сторін помітно один від одного не відрізнялися, але негативним фактором було їх протистояння, що могло погано вплинути на процес проведення виборів. Домовитися напередодні виборів представникам різних угруповань так і не вдалося [26, 3].

Нові вибори відбулися, як і планувалося, 26 квітня 1913 р., й, як можна було очікувати, в результаті особистої неприязні кандидатів, багато гласних категорично відмовились балотуватись на них. Загальними результатами виборів (за майже повної відсутності агітації) була задоволена лише група «прогресивних» кандидатів [27, 3]. За оцінками громадськості в Міську Думу були обрані працюючі та дієздатні кандидати, які могли легко перетворити Херсон на одне з найрозвиненіших міст Півдня України.

Міська Дума у новому складі неквапливо розпочала свою роботу 3 червня 1913 р. з розгляду питань розвитку порту та благоустрою, хоча з невеличким інцидентом між Н. Блажковим та Ф. Аршавським [28, 4]. Залишалось обрати міського голову. На спеціальній нараді з цього приводу до порозуміння справа не дійшла. Найбільш вірогідним кандидатом на посаду мера визнавався Н. Соколов. Єдиним серйозним конкурентом був Н. Блажков. Вибори міського голови призначили на

21 червня 1913 р., але згодом були відкладені до серпня 1913 р. з таким поясненням «Навіщо нам поспішати? Жили собі добре при старому міському голові, от і надалі так жити і будемо. Буде у нас все. Почекаємо» [29, 3]. У кінці серпня 1913 р. вибори міського голови відбулись за присутності 28 гласних. Найбільше голосів набрали Е. Яковенко – 15 та Н. Блажков – 13. Був також намічений план міського розвитку на майбутні 4 роки [30, 3].

Таким чином, «трагікомедію» з виборами до Міської Думи, яка відбувалася більше 7 місяців (хоча для цього потрібно було значно менше часу), можна пояснити такими факторами. По-перше, активність виборців була на досить низькому рівні, причому більшість апатично відносилась до результатів виборів, тоді як меншість (0,01 %) внутрішньо усвідомлювала необхідність раціональної роботи міського самоврядування, від чого залежав добробут міста. По-друге, міські жителі з недовірою відносилися до ідей, які пропонували кандидати в гласні й тому підтримували лише окремих діячів, що зумовило назви різних партій: «марченківці», «блажківці» тощо. По-третє, контингент виборців був поділений на декілька частин, що мали вороже один до іншого ставлення. По-четверте, свідомість виборців знаходилась у рамках позиції, що добробут міста залежить лише від роботи діячів самоврядування, а від них вимагається лише прийти на вибори і проголосувати, тобто не відбулось внутрішнього усвідомлення, що добробут міста залежить саме від міських мешканців. По-п'яте, діячі міського самоврядування, здебільшого, працювали на власну, ніж на користь громадськості.

1. Горловский Д.Н. Итоги двадцатипятилетия Херсонского самоуправления. Краткий историко-экономический очерк города Херсона. – Херсон, 1896.
2. Бегун О.Н. К выборам в городскую думу. Анкета о думе // Юг. – № 863.
3. Яичков К.М. К выборам в городскую думу. Анкета о думе // Юг. – № 864.
4. Зебе. К выборам в городскую думу. Анкета о думе // Юг. – № 865.
5. Федоров Г.В. К выборам в городскую думу. Анкета о думе // Юг. – № 866.
6. Сторонний. К выборам в городскую думу. Анкета о думе // Юг. – № 867.
7. Цибуленко Л.О. Органи самоврядування Одеси, Миколаєва, Херсона у розбудові муніципальної земельної та виробничої власності в кінці XIX – на початку XX ст. – Херсон, 2003.
8. Камаский А. К выборам в городскую думу. Итоги и перспективы // Юг. – № 869.
9. Пачоский Г. К выборам в городскую думу // Юг. – № 870.
10. Федоров Г.В. К выборам в городскую думу. Состав новой думы // Юг. – № 871.
11. Список кандидатов в городскую думу // Юг. – № 872.
12. Выборы в городскую думу // Юг. – № 873.
13. Выборы гласных // Юг. – № 878.
14. О выборах // Юг. – № 879.
15. Не постоянный. Н.И. Блажков и выборы городского головы // Юг. – № 883.
16. Городская дума (заседание 23 января) // Юг. – № 886.
17. Городская дума (заседание 12 марта) // Юг. – № 920.
18. Вокруг городских выборов // Юг. – № 921.
19. Вокруг городских выборов // Юг. – № 923.
20. Вокруг городских выборов // Юг. – № 926.
21. Вокруг городских выборов // Юг. – № 929.
22. Одесские муниципалы // Юг. – № 939.
23. Отмена выборов // Юг. – № 948.
24. К выборам в городскую думу // Юг. – № 953.
25. Сегодня выборы. Список кандидатов // Юг. – № 954.
26. Новая дума // Юг. – № 964.
27. Вокруг новой думы // Юг. – № 965.
28. Городская дума (заседание 3 июня) // Юг. – № 967.
29. Я-ль. Вокруг да около // Юг. – № 1007.
30. К выборам городского головы // Юг. – № 1049.

Cheremisin O.W. The elections of the city self-garvement in Kherson in the 1913th. In the article the questions of the organisation and elections in Kherson in the 1913th. Are characterised the positive and negative sides, the relation of the voters to the deputies on the concrete example.

Key words: Southern Ukraine, self-garvement, elections of city.

В. В. Боримський

ВАРШАВСЬКИЙ ДОГОВІР В ОЦІНЦІ СИМОНА ПЕТЛЮРИ

У статті проаналізовано погляди Симона Петлюри на Варшавський договір 1920 р.

Ключові слова: Симон Петлюра, Варшавський договір, рецепція.

Варшавський договір 1920 р. – дотепер доволі суперечлива проблема в історіографії. Протилежні погляди на нього з'явилися відразу після підписання, що зокрема засвідчило його сприйняття з боку С. Петлюри. Останнє так чи інакше згадується практично в кожному дослідженні означеної проблеми, хоча підходи фахівців суттєво різняться. Так, скажімо, історики, які симпатизують більше «гетьманському режиму» Скоропадського, як правило, стверджують, що головним мотивом Петлюри за підписання договору було маніакальне бажання бути при владі ціною будь-якої авантюри [1]. В. Липинський, наприклад, у листі до А. Жука писав, що «нашадки петлюрівців у третім поколінні будуть поляками» [2, 765]. З погляду М. Грушевського, Варшавська угода постає як акт зради українського народу, а його творця називає «новим Тетерею». Цей договір, на його думку, був «справою малої жменьки людей, котрі поставили собі задачею за всяку ціну утримати за собою химерну роль української влади» [3]. З іншого боку, деякі дослідники подають суцільно позитивний образ С. Петлюри, а Варшавський договір кваліфікують правильним і мудрим рішенням [4; 5].

Радянська історіографія розглядала події 1920 р. в контексті радянсько-польської війни. При цьому Польща замальовувалась як маріонетка імперіалістичного Заходу, а сама війна як «третьої похід Антанти». Роль Петлюри в війні, відповідно, виглядала як роль прислужника панської Польщі. Армія УНР називалась не інакше, як петлюрівськими бандами. Відповідно мотиви Петлюри при укладенні договору пояснювались особистими амбіціями та корисливими прагненнями [6].

У сучасній історіографії також немає єдності в оцінках дій С. Петлюри. Так, В. Солдатенко вважає, що С. Петлюру цікавила тільки особиста влада, бодай над якоюсь частиною України. Ні конструктивної програми державотворення, ні проектів соціальних перетворень не передбачалося [7, 148]. Т. Зарецька вважає, що підписання договору вимагало неабиякої мужності: «Сьогодні необхідно зрозуміти, у якій боротьбі з собою Петлюра йшов на цей крок, тоді мало хто з його оточення зрозумів це» [8, 162]. Натомість С. Литвин переконує, що, попри всю контрверсійність оцінок Варшавського договору в історіографії, безсумнівно є те, що він був єдино можливим кроком на шляху продовження збройної боротьби українського народу проти більшовицького поневолення і за становлення української державності [9, 400].

Проте, більшість дослідників, оцінюючи дії С. Петлюри, роблять свої висновки, як правило, не враховуючи поглядів самого Голови Директорії. З'ясувати, як він оцінював політичну ситуацію на час укладання договору та якими він бачив перспективи України, розкрити особливості його ідейно-політичних переконань і є метою запропонованої статті.

У баченні С. Петлюрою Варшавського договору можна виокремити декілька провідних мотивів. Перед-

усім він вважав, що визнання України Антантою буде панацеєю від всіх труднощів українського державного існування. Відтак, визнання Антанти було одним з головних завдань української зовнішньої політики періоду Директорії. Засуджуючи М. Грушевського й В. Винниченка, С. Петлюра вважав, що Україні не довіряють через Брест-Литовський мирний договір. Попри великі зусилля уряду УНР, спрямовані на встановлення дружніх відносин з європейськими країнами, ніхто не поспішав встановлювати з Україною реальних політичних відносин. Намагання уряду УНР та С. Петлюри впродовж 1919 р. домогтися визнання Антантою незалежності України залишилися безуспішними. Замість визнання, підкреслює Н. Полонська-Василенко, Антанта застосувала повну блокаду України, не дозволила доставити навіть санітарні матеріали та медикаменти, які український уряд закупив на суму \$ 8 млн. у Американської Ліквідаційної комісії. Антанта не допускала в Україну не лише зброю, а й одяг і ліки [10, 535]. С. Петлюра був переконаний, що як тільки УНР буде визнана незалежною державою та отримає довіру Антанти, Україна займе в її політиці ту нішу, яку займає Польща, тобто своєрідного «щита Європи». Він неодноразово наголошував на месіанській ролі України у справі боротьби з «більшовицькою навалою» та переконував, що роль України недооцінюють. І Антанти, і більшовикам, і Денікіну була вигідна єдина-неділима Росія. Єдиною країною, яка була зацікавлена в існуванні української держави була Польща. У листі до А. Лівичького від 11 листопада 1919 р. С. Петлюра писав: «Полагодження наших стосунків з Польщею могло би нас врятувати – дати нам базу деж, зносини зі світом і перспективи. Дуже жалко, що ми цих переговорів не почали раніш: може б, мали більш сприяючі для нас обставини» [11, 140]. Наявність 130-тис. армії, а також політична і військова підтримка з боку Антанти, робили Польщу впливовим гравцем у регіоні Східної Європи. Завдяки договору УНР мала стати «союзником союзника» Антанти, а тому, на думку С. Петлюри, це давало підстави розраховувати на міжнародну підтримку. Ось як він сам пізніше це пояснював: «Наше порозуміння з поляками в 1920 р. треба розглядати як тактичний хід для встановлення зв'язку з Європою, незалежно од того, що цей акт був актом спасіння для дальшого провадження нашої боротьби» [12, 517]. Головний Отаман вважав, що після визнання УНР Польщею, послідує визнання України всіма іншими країнами. Однак цього не сталося.

Наступний аргумент С. Петлюри на користь договору можна охарактеризувати приказкою: «Краще синиця в руках, ніж журавель в небі», адже він керувався принципом, що Українська держава має бути будь-якою ціною, можливо навіть ціною значних територіальних поступок. Серцем України він вважав Наддніпрянщину, відповідно з неї треба було починати відродження державності: «В справах територіально-державних я керувався і керуюсь принципом соборності України. Основою державности повинна бути Центральна Україна – Наддніпрянська, а не периферія, частина її. Коли об'єктивні обставини складаються так, що сьогодні соборности, етнографічно-територіального принципу нації не можна здійснити, було би божевільством в угоду максималізму територіального відмовлятися від державної самостійности на тих землях, де цю самостійність можна зреалізувати. Якби таким шляхом, яким хотів іти Грушевський у цій справі, йшла Італія, Румунія, Югославія, то вони ніколи б не створили своєї державности» [12, 519]. Цей уривок з листа до генерала-хорунжого М. Удовиченка чи не найкраще демонструє ставлення С. Петлюри до моральної дилеми – бути чи не бути українсько-польському союзу.